

DET KALLA KRIGET

KAPITEL 1

VARFÖR BLEV VÄNNERNA FIENDER?

Mellan 1941 och 1945 var USA, Storbritannien och Sovjetunionen allierade och krigade tillsammans mot Tyskland. (Mellan 1939 och 1941 var Sovjet allierat med Tyskland). Väldigt snabbt efter det andra världskrigets slut förvandlades de forna vännerna till fiender. Något krig mellan USA/England och Sovjet bröt dock aldrig ut. Istället fick vi ett tillstånd i världen där det nästan rådde krig - men bara nästan. Detta tillstånd brukar kallas kalla kriget och varade ända till 1991 då Sovjetunionen gick under. Under kalla

kriget stod USA och dess allierade på ena sidan och Sovjet tillsammans med dess allierade på den andra.

Orsakerna till varför det kalla kriget bröt ut och vems fel det var har diskuterats mycket. I det här kapitlet ska du få se hur samma händelser – vi kallar dem pusselbitar – kan tolkas olika. Du ska också får göra en egen värdering av hur det blev ett kallt krig.

Om vi ska förstå vad som orsakade det kalla kriget finns det olika fakta – olika pusselbitar – som vi måste veta mer om.

PUSSELBIT 1

När andra världskriget började var Sovjetunionen och Nazityskland allierade med varandra. Då ockuperade Sovjet bland annat Baltikum och halva Polen. Under andra världskriget anföll Nazityskland Sovjetunionen men förlorade kriget. När kriget tog slut återerövrade Sovjetunionen åter Baltikum. Man tog också halva Polen men flyttade Polen västerut på Tysklands bekostnad. Sovjet erövrade också områden från Tyskland och ockuperade stora delar av Östeuropa och gjorde dem kommunistiska.

PUSSELBIT 2

Den kommunistiska ideologin innehåller tanken att revolutionen ska sprida sig över hela världen. Sovjetunionen var det första kommunistiska landet men det var meningen att revolutionen skulle sprida sig över hela världen. I till exempel kriget mot Polen 1920-21 var tanken på att sprida revolutionen levande. Stalin ändrade en del på tanken om en världsrevolution och menade att först skulle man bygga ett socialistiskt samhälle i Sovjet och först därefter skulle revolutionen spridas. Stalin kallade detta "socialism i ett land".

PUSSELBIT 3

Efter det första världskriget hade de segrande länderna krävt stora skadestånd av förlorarna. Det hade lett till svåra ekonomiska problem och skapat en vilja att ta revansch hos förlorarna. Åtminstone delvis kan detta ligga bakom att många tyskar stödde Hitler. Efter andra världskriget bestämde sig USA för att istället för skadestånd att man skulle ge pengar till de krigsdrabbade länderna i Europa.

Planen kallades Marshallplanen eller Marshallhjälpen, döpt efter den amerikanske utrikesministern Marshall, och erbjöds till samtliga europeiska länder. Sammanlagt omfattade planen 13 miljarder dollar (ungefär 20 gånger så mycket i dagens penningvärde). De flesta västeuropeiska länder tog emot pengarna men Östeuropa sade nej.

PUSSELBIT 4

Ända sedan 1823 hade USA tillämpat en politik som gick ut på att man inte lade sig i vad som hände i Europa i utbyte mot att man ville ha fria händer i Amerika. Denna tanke kallades Monroedoktrinen. Det amerikanska deltagandet i det första och andra världskriget betraktades som undantag. Men 1947 ändrade den amerikanske presidenten Truman på den amerikanska politiken. Han sade att man hädanefter skulle hjälpa alla länder, över hela världen, som hotades (i praktiken länder som hotades av kommunism). Den nya amerikanska politiken kallades trumandoktrinen. Trumandoktrinen utlöstes av situationen i Grekland. Där kämpade en kommunistisk gerilla mot den grekiska regeringen. Man trodde att gerillan fick vapen av Sovjet. I efterhand har det visat sig att det nog snarare var det kommunistiska men fristående Jugoslavien som hjälpte gerillan.

PUSSELBIT 5

Den sovjetiska armén, röda armén, var 1945 världens starkaste. USA var dock inledningsvis ensamma om att ha kärnvapen och man hade också ett övertag i luftstridskrafter och till sjöss. 1949 beslöt sig de flesta länder i Västeuropa tillsammans med Kanada och USA att sluta sig samman i en försvarsallians, NATO (North Atlantic Treaty Organization), som bygger på principen "alla för en". 1955 bildades i östblocket en motsvarande organisation. Den kallades Warszawapakten.

Din undersökning

I detta kapitel ska du få lära dig mer om tre olika teorier om kalla kriget och skapa din egen förklaring till varför det kalla kriget sätter igång. Din undersökning går ut på att välja de pusselbitar som du tycker bäst förklarar varför det kalla kriget bröt ut

Tänk!

Vilka orsaker kan ett land ha för att gå med i militär allians med ett annat land?

Tror du allianser minskar eller ökar risken för att det ska bli krig?

STEG 1

Du ska nu få göra en egen bedömning av vilka av pusselbitarna som är viktiga för att förklara vad som orsakade det kalla kriget. Senare ska du få se hur olika forskare har tolkat dessa pusselbitar.

Pusselbit	Mkt viktig	Viktig	Ganska oviktig
Östeuropa erövrats av Sovjet			
Den kommunistiska ideologin			
Marshallhjälpen			
Trumandoktrinen			
Den militära situationen			

TEORIER OM DET KALLA KRIGETS UPPKOMST

Det finns tre olika huvudteorier om det kalla krigets uppkomst. En traditionell, en revisionistisk och en post-revisionistisk. De uppkom vid olika tidpunkter, men ingen teori har helt dött ut för att en ny har uppkommit. Vi ska behandla de tre teorierna i den ordning de uppkom, och börjar därför med den traditionella teorin.

Varje teori kommer i den här boken att anknyta till de olika pusselbitarna. Du kommer att få se att det är möjligt att tolka samma fakta, samma pusselbitar, på olika sätt.

DEN TRADITIONELLA TEORIN

En grundpelare i den traditionella teorin är att den kommunistiska ideologin strävar efter att uppnå världsherravälde, dvs att alla länder ska bli kommunistiska. Det är, menar de som stödjer den traditionella teorin, på grund av den kommunistiska ideologin vi ser en kommunistisk eller sovjetisk expansion i Östeuropa, tydligast visas denna expansion i Polen och i den sovjetiska zonen i Tyskland.

[Bättre karta med gränsernas förändring 1945 infogas]

Vi såg också sovjetiska försök till expansion mot Iran, Grekland och Turkiet. Dessa försök lyckades inte. Kanske också Berlinblockaden – där Sovjet försökte förhindra västmakterna att föra in varor till Berlin men då USA och England kringgick blockaden genom att man flög in alla varor istället – kan ses som ytterligare ett expansionsförsök. Dessa expansionsförsök lyckades inte. Den största orsaken till detta - hävdar anhängarna till den traditionella teorin - är att amerikanerna efterhand började sätta hårt emot hårt. Det skedde med hjälp av bland annat Trumandoktrinen och Marshallhjälpen. Särskilt Trumandoktrinen har pekats ut som ett viktigt element i den amerikanska politiken, både från

dem som ställer sig bakom den amerikanska politiken och från dem som tar avstånd från den. Slutligen var det alltså det amerikanska maktspråket som hejdade Sovjets, och kommunismens, expansion, enligt denna teorin. Staterna som gick med i NATO gjorde det av fri vilja därför att USA var det enda land som kunde rädda dem från sovjetisk aggression.

Bilden bredvid illustrerar den traditionella teorin på ett utmärkt sätt. Stalin, i form av en orm, visar sin aggressivitet gentemot Västeuropa i form av en flicka. Endast den amerikanska jägaren (han har en tidning med texten US News i handen) kan med sitt gevär rädda situationen.

Bilden är samtida och är ritad av en brittisk illustratör, Leslie Illingworth, som tecknade bland annat i Punch och Daily Mail. Teckningen är ritad 1948 och är inspirerad av Pragkuppen 1948.*

Tänk!
Om du är anhängare av den traditionella teorin, vad tror du skulle ha hänt om inte USA hade hjälpt länderna i Europa ekonomiskt och militärt?

Om vi sätter upp den traditionella teorin i en tabell så kan den tänkas se ut som följande.

Tabell 1 Den traditionella teorin

KALLA KRIGET VAR SOVJETS FEL
Den kommunistiska ideologins mål är världsherravälde
Kommunistisk expansion i bl.a Östeuropa
Endast USA:s maktspråk hejdade Sovjet

Steg 2!

Skulle du vilja ändra på din tabell nu när du har läst om den traditionella teorin?

* Pragkuppen kallas det kommunistiska maktövertagandet i Tjeckoslovakien. Landet hade innan kriget varit ett demokratiskt land men nu blev landet en kommunistisk diktatur.

DEN REVISIONISTISKA TEORIN

Den traditionella teorin dominerade helt fram till 1960-talet, då framförallt Vietnamkriget ledde fram till en omprövning av vad som orsakade det kalla kriget. I denna teori är det amerikanska maktspråket, framförallt symboliserat av presidentbytet från Roosevelt till Truman, som orsakade det kalla kriget.

Revisionisterna tror inte längre att kommunism är lika med att man vill ta över hela världen direkt. Man pekar bland annat på en maktkamp i Sovjetunionen mellan Stalin och Trotskij. Den fortsatta världsrevolutionen var Trotskijs kännetecken. Stalin förespråkade istället en tes om "socialism i ett land", och medgav således, enligt den revisionistiska teorins förespråkare, att man väntade på det socialistiska systemets seger. Trotskij tvingades fly från Sovjetunionen 1929 och mördades 1940 på Stalins order.

En grundbult i den revisionistiska teorin är det sovjetiska säkerhetstänkandet. Sovjet var rädda för att bli anfallna igen och erövrade områden i Östeuropa för att ha som "stötdämpare" utfall att man blev angripen igen. Enligt revisionisterna var Sovjet också härjat av andra världskriget och militärt svagare än man trodde. Det amerikanska maktspråket ledde till en sovjetisk känsla av inneslutethet (containment) och denna känsla ledde till att man ville ha en ökad kontroll i Östeuropa.

Ytterligare ett viktigt inslag i den revisionistiska teorin handlade om Kina där Stalin inledningsvis inte ställde sig bakom den kommunistiska rörelsen, vilket skulle stärka tesen att Sovjet agerade utifrån säkerhetstänkande snarare än ideologisk expansionism.

Man kan slutligen också nämna ekonomins betydelse som drivkraft för det amerikanska agerandet. Den amerikanska strävan var, att inlemma stater i det kapitalistiska systemet. Marshallhjälpen var enligt denna teori främst ett sätt att tvinga länder att bli kapitalistiska. Även om ett land fick pengar av USA var det bara i USA som det fanns varor att köpa (eftersom Europa var sönderbombat). Denna strävan att införa kapitalism var en motor i varför kalla kriget uppstod, hävdar revisionisterna.

I många stycken kan den revisionistiska teorin ses som en spegelbild av den traditionella teorin. Det kan man se om man sätter upp både den traditionella och den revisionistiska teorin i samma tabell.

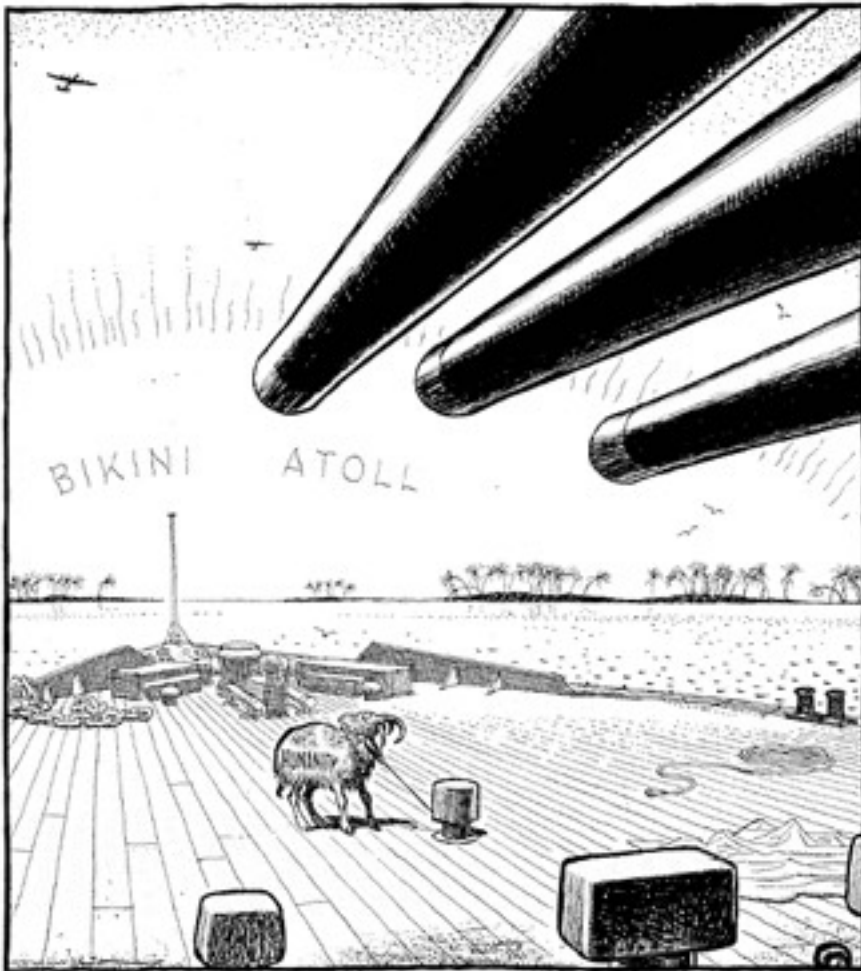
Tabell 2 Den revisionistiska teorin

REVISIONISTISK TEORI	TRADITIONELL TEORI
Kalla kriget var USA:s fel	Kalla kriget var Sovjets fel
Ideologin medger väntan- "socialism i ett land"	Ideologins mål är världsherravälde
Historisk erfarenhet bland annat andra världskriget	Kommunistisk expansion i bl.a Östeuropa
USA:s maktspråk ökar trycket i Östeuropa	Endast maktspråk hejdade Sovjet
Politiken mot Kina är ej kommunistisk	

Tänk!

Efter kriget provsprängde amerikanerna atombomber på atollen Bikini. För att studera effekterna placerade man gamla tyska och japanska krigsskepp i vattnet och ombord på båtarna placerade man dockor och boskap.

Hur skulle man kunna placera in nedanstående bild i en illustration av den revisionistiska teorin?

Även denna bild är tecknad av engelske illustratören Ilingworth.

Steg 3

Skulle du vilja ändra på din tabell nu när du har läst om den post-revisionistiska teorin?

* Pragkuppen kallas det kommunistiska maktövertagandet i Tjeckoslovakien. Landet hade innan kriget varit ett demokratiskt land men nu blev landet en kommunistisk diktatur.

DEN POST-REVISIONISTISKA TEORIN

Den tredje teorin kring hur det kalla kriget uppstod kallas post-revisionism. Post betyder efter så detta är den yngsta teorin. Denna teori menar att skulden till att det uppstår ett kallt krig måste läggas på båda sidor. Man menar att mycket av orsakerna kan förklaras av missförstånd och missuppfattningar. Vad en sida uppfattade som en försvarsåtgärd uppfattades kanske av den andra sidan som en offensiv åtgärd.

Ett exempel kan vara hjälpen till den kommunistiska gerillan i Grekland. USA och Storbritannien uppfattar de vapen som gerillan får som att Sovjet försöker expandera sitt inflytande. Men kanske var det Jugoslavien som gav vapnen till gerillan utan att fråga Sovjetunionen? Post-revisionisterna ser liknande missförstånd i vid flera tillfällen.

Tänk!

Nu ska du få tolka ytterligare en bild. Bilden som kan illustrera den post-revisionistiska tanken är också tecknad av den brittiska illustratören Leslie Illingworth.

Ta en titt på den översta halvan. I mitten står den engelska utrikesministern Bevin. Från vilket land kommer personerna till vänster och höger? Vad håller de i händerna?
(Till vänster ser man den amerikanska utrikesministern Marshall och till höger den sovjetiska utrikesministern Molotov.)

Titta nu på den understa halvan, som är en spegling av den översta. I mitten står fortfarande den engelska utrikesministern Bevin, fast nu håller han händerna som om han ger sig. Kan du känna igen personerna till vänster och höger? Vad håller de i sina händer?
(Till vänster ser man den amerikanske presidenten Truman och till höger den sovjetiska ledaren Stalin.)

Tänk!

Kan du tänka dig andra konflikter mellan länder som förvärras av att man missförstår varandra?

Hur undviker man missförstånd mellan människor?

Tänk igenom din undersökning

Du har nu fått läsa tre olika teorier kring varför det blev ett kallt krig. En teori menar att det var Sovjets fel att det kalla kriget bröt ut, en annan lägger skulden på USA och en tredje som menar att båda sidor låg bakom. Du har också fyllt i en tabell där du har fått bedöma hur viktiga olika pusselbitar är.

1. När du nu har läst om alla de tre teorierna, hur tycker du att din tabell ska se ut?

Pusselbit	Mkt viktig	Viktig	Ganska oviktig
Östeuropa erövrar av Sovjet			
Den kommunistiska ideologin			
Marshallhjälpen			
Trumandoktrinen			
Den militära situationen			

2. Vilken teori tycker du att dina tabell bäst motsvarar?